(Scherl / SZ-Photo / Forum)

GOSPODARKA III RZESZY

THE ECONOMY OF THE THIRD REICH

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

PRZEMOC MOŻNA STARAĆ SIĘ USPRAWIEDLIWIAĆ, JEDNAK NIGDY NIE BĘDZIE ONA PRAWOMOCNA

VIOLENCE CAN BE JUSTIFIABLE, BUT IT NEVER WILL BE LEGITIMATE

HANNAH ARENDT

KRYZYS REPUBLIKI *CRISES OF THE REPUBLIC*

SUKCES NA KREDYT

SUCCESS ON CREDIT

Niemcy powszechnie uznawali postanowienia traktatu wersalskiego za krzywdzące i niesprawiedliwe. Do rozgoryczenia wynikiem I wojny światowej doszła frustracja z powodu Wielkiego Kryzysu (1929–1933). Te odczucia społeczne w znacznym stopniu utorowały Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (NSDAP) – z Adolfem Hitlerem na czele – drogę do władzy w styczniu 1933 r. Partia rozpoczęła wielkie programy gospodarcze: rozbudowę armii, rozwój przemysłu zbrojeniowego oraz szeroko zakrojone roboty publiczne. Dzięki temu błyskawicznie uporano się z problemem bezrobocia: liczba ludzi bez pracy spadła z ponad 6 mln w styczniu 1933 r. do 400 tys. w 1938 r. W tym okresie nakłady na zbrojenia wzrosły o 2 tys. proc., a utrzymanie armii pochłaniało 65 proc. wydatków publicznych.

Fundusze na działania gospodarcze i programy społeczne rząd niemiecki czerpał z różnych źródeł. Przymusowo przejmowano majątki Żydów niemieckich za niewielki procent ich wartości. Ustanowiono obowiązek zatrudnienia i systematycznie wydłużano czas pracy: z 43 godzin tygodniowo w 1933 r. do 48,5 w 1939 r. Konsekwentnie wprowadzano planowanie centralne w gospodarce. Propagowano programy oszczędnościowe: niedzielne obiady jednogarnkowe czy chowanie zmarłych bez ubrań. Prawie 350 tys. robotników latami wpłacało pieniądze na samochód dla ludu: Volkswagen miał kosztować 990 marek. Do wybuchu wojny nikt jednak auta nie otrzymał. Dług państwowy rósł błyskawicznie, gdyż władze hojnie udzielały kredytów, dotacji, subwencji, rozbudowywały świadczenia.

Wojna była dla III Rzeszy nie tylko metodą rewizji traktatu czy sposobem rozszerzenia granic: zdobycze terytorialne i planowaną grabież mienia należy postrzegać w kategoriach działań ekonomicznych, bez których państwu niemieckiemu groziło bankructwo. „Nie mamy nic do stracenia, możemy tylko zyskać. Nasze położenie gospodarcze nie pozwoli nam utrzymać się dłużej niż kilka lat. Göring może o tym zaświadczyć. Nie mamy wyboru, musimy działać" – mówił Hitler 22 sierpnia 1939 r. na naradzie wojennej.

The Germans universally regarded the provisions of the Treaty of Versailles as harmful and unfair. Adding to the bitterness over the outcome of World War I was frustration over the Great Depression (1929–1933). To a great degree, those public sentiments paved the way for the National Socialist German Workers' Party (NSDAP), headed by Adolf Hitler, to come to power in January 1933. The party initiated great economic programs: enlargement of the army, development of the arms industry and extensive public works. Thanks to these initiatives, the issue of unemployment was rapidly dealt with: the number of jobless people dropped from over 6 million in January 1933 to 400 thousand in 1938. During the same time, the investment in armaments increased by 2000 percent and the upkeep of the army was consuming 65 percent of public spending.

The German government drew funds for its economic activities and public programs from various sources. The estates of German Jews were forcibly seized in return for a fraction of their value. Compulsory employment was established and working hours were systematically extended from 43 hours per week in 1933 up to 48.5 hours in 1939. Central planning was also consistently introduced in the economy. Saving programs were promoted: Sunday single-pot dinners or burying the dead without clothes. For years, nearly 350 thousand workers had been paying money for a car for the people: the Volkswagen, which was supposed to cost 990 marks. However, by the outbreak of the war not a single car had been delivered. The state debt was rapidly increasing as the authorities generously provided loans, grants and subsidies, and were expanding benefits.

For the Third Reich, war was not only a way to revise the Treaty or to extend the borders: territorial gains and planned looting of property have to be seen as economic activities without which the German state was at risk of bankruptcy. 'We have nothing to love, we can only gain. Our economic position will not let us sustain ourselves for more than a few years. Göring can attest to this. We have no choice, we have to act', Hitler said at a war council on 22 August 1939.

(Alamy/BE&W)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

(World History Archive/BE&W)

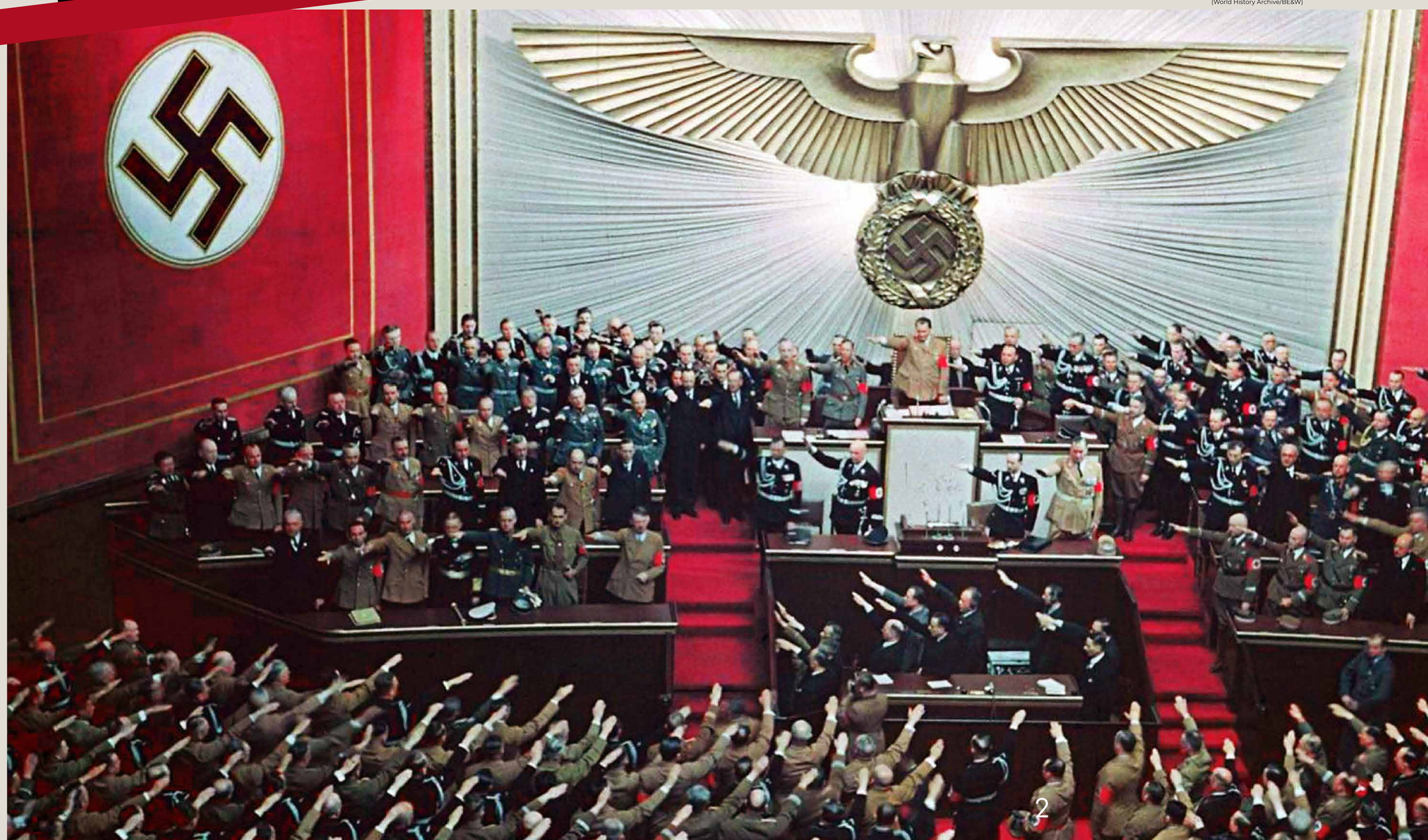

(Alamy/BE&W)

GOSPODARKA WOJENNA

WAR ECONOMY

Hitler oczekiwał, że gospodarka niemiecka będzie samowystarczalna (autarkia ekonomiczna), pod względem zarówno produkcji, jak i surowcowym. Jednak było to nieosiągalne bez podbojów militarnych. W 1936 r. Führer zażądał stworzenia Wehrwirtschaft, czyli gospodarki wojennej nastawionej na rozbudowę potężnej armii. Jak twierdził: „Jeśli nie zdołamy tak szybko, jak to tylko możliwe, uczynić armii niemieckiej najsilniejszą na świecie, Niemcy czeka zguba". W ten sposób dążenie do autarkii splatało się z koncepcją zdobycia przestrzeni życiowej (Lebensraum) dla narodu niemieckiego.

W pierwszych latach wojny dochody z grabieży i bezwzględnej eksploatacji terytoriów podbitych przez Niemców w wyniku błyskawicznych kampanii przewyższały koszty działań wojennych. Jednak na przełomie 1942 i 1943 r., po potężnych stratach poniesionych w walkach ze Związkiem Sowieckim i w Afryce Północnej, Niemcy zostały zmuszone do zwiększenia wysiłku. Wzrost efektywności niemiecki przemysł wojenny zawdzięcza działaniom Alberta Speera, od lutego 1942 r. ministra ds. uzbrojenia i amunicji. Jego osiągnięcia mogą potwierdzić poniższe dane:

WIELKOŚĆ PRODUKCJI	1941	1944
CZOŁGI	4 500	17 300
SAMOLOTY	11 772	39 807
DZIAŁA	11 200	70 700

Źródło: Ch. McNab, *Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne*, Poznań 2011, s. 66–71.

Nakłady na zbrojenia w 1941 r. wynosiły 86,5 mld marek, w 1944 r. zaś prawie 133 mld. To oznacza, że wydatki powiększyły się o 54 proc., a produkcja o 400–700 proc. Ten wzrost nastąpił w czasie, gdy ponoszące coraz większe straty niemieckie siły zbrojne wcielały do szeregów kolejne roczniki mężczyzn: ogółem w Wehrmachcie i SS służyło około 17 mln ludzi.

Kto zatem pracował, gdy Niemcy walczyli?

Hitler expected the German economy to be self-sufficient (economic autarky) both in terms of production and raw materials. However, this goal was unattainable without military conquest. In 1936, the Führer demanded the establishment of Wehrwirtschaft, i.e., a war economy focused on the establishment and growth of a powerful army. He said: 'If we fail to make the German army the strongest in the world as quickly as possible, Germany will face doom.' This is how the quest for autarky was intertwined with the concept of gaining living space (Lebensraum) for German society.

During the first years of the war, revenues from the looting and ruthless exploitation of territories conquered by the Germans as a result of rapid campaigns exceeded the costs of the war effort. However, Germany was forced to increase its efforts towards the end of 1942 and at the beginning of 1943 after massive losses suffered in the battles against the Soviet Union and in North Africa. German war industry owed its constant productivity increases to Albert Speer, who was appointed as the minister of armaments and war production in 1942. The data below confirms his achievements:

PRODUCTION VOLUME	1941	1944
TANKS	4 500	17 300
PLANES	11 772	39 807
ARTILLERY	11 200	70 700

Source: Ch. McNab, Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne, Poznań 2011, s. 66–71.

The expenditure on armaments amounted to 86.5 billion marks in 1941 and almost 133 billion in 1944. Spending increased by 54 percent and production by 400–700 percent. The increase occurred when the German armed forces, while suffering increasing losses, were recruiting more and more men from new age groups: about 17 million men served in the Wehrmacht and SS in total.

So, who worked when the Germans were fighting?

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

ARMATY WAŻNIEJSZE OD MASŁA

ARTILLERY MORE IMPORTANT THAN BUTTER

W latach 1933–1935 Niemcy odrzucały wymuszone traktatem wersalskim ograniczenia dotyczące wielkości armii i rodzajów broni. O tempie remilitaryzacji świadczą liczby:

ROK	LICZEBNOŚĆ ARMII LĄDOWEJ	WYDATKI NA ZBROJENIA W REICHSMARKACH
1932	100 000	0,7 MLD
1939	3 740 000	17,4 MLD

Źródło: Ch. McNab, *Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne*, Poznań 2011.

Szeregi armii lądowej zwiększały się niemal do samego końca wojny mimo ponoszonych znacznych strat:

ROK	LICZEBNOŚĆ
1940	4 600 000
1941	5 000 000
1942	5 800 000
1943	6 600 000
1944	6 500 000
1945	5 300 000

Źródło: Ch. McNab, *Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne*, Poznań 2011, s. 119.

Należy jeszcze doliczyć jednostki bojowe SS, w których szeregach w 1945 r. służyło ponad 800 tys. ludzi.

Budowa potężnej floty wojennej była jednym ze sztandarowych projektów Hitlera przynoszącym wielkie zyski koncernom stalowym, takim jak Thyssen i Krupp. Nowoczesne okręty liniowe po kilku efektownych sukcesach w pierwszej fazie wojny zaczęły ponosić tak spektakularne porażki w starciach z Royal Navy, że Hitler nakazał w 1942 r. wycofanie ich do bezpiecznych baz. Początkowo z powodzeniem walczyła niemiecka flota podwodna: działające w wilczych stadach U-Booty w 1942 r. posłały na dno statki o tonażu ponad 6 mln. Jednak już w kolejnym roku szala zwycięstwa w bitwie o Atlantyk przechyliła się na stronę aliantów:

ROK	STRATY U-BOOTÓW
1940	23
1941	35
1942	87
1943	237
1944	242
1945 (4 MIESIĄCE)	151

Źródło: Ch. McNab, *Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne*, Poznań 2011, s. 129.

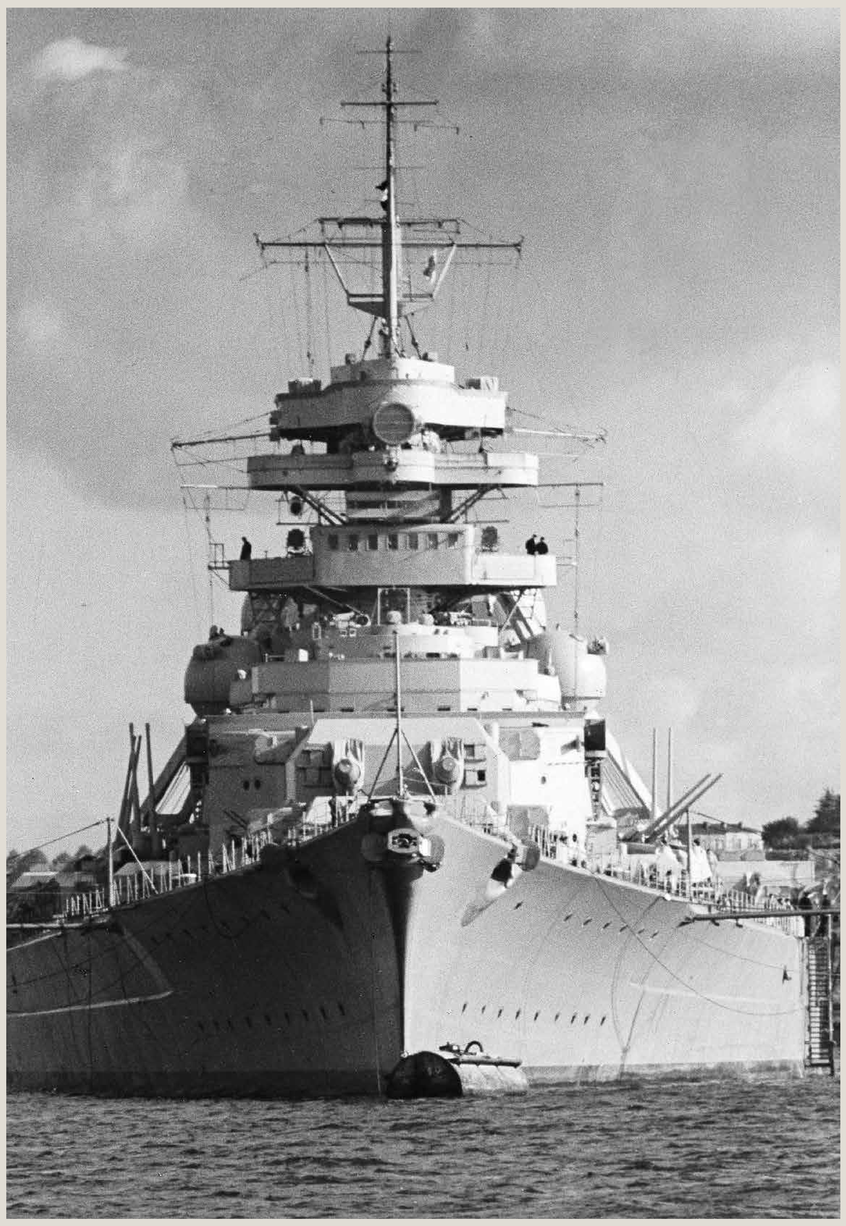

(Ullstein bild/BE&W)

Inwencja inżynierów niemieckich w rozwijaniu nowoczesnych typów uzbrojenia była ogromna. Nie tylko doskonalili istniejące rodzaje broni, lecz także nieustannie poszukiwali efektywniejszych rozwiązań. Jednak znaczna liczba typów niemieckich czołgów, samolotów i dział wpływała na ich mniejszą sumarycznie produkcję i wyższe koszty eksploatacji. Fundusze dzielono na liczne projekty, których wiele – często w wyniku decyzji politycznej – zarzucano. Dla porównania Związek Sowiecki produkował tylko kilka prostych konstrukcyjnie typów czołgów i dział, za to w ogromnej liczbie.

Wiele fabryk niemieckich zostało zniszczonych w wyniku alianckich nalotów bombowych. W 1944 r. alianci zrzucili na Rzeszę ponad 914 tys. ton bomb, a do maja 1945 r. aż 380 tys. Jednak kosztem setek tysięcy istnień robotników przymusowych Niemcy relokowali i ukrywali fabryki oraz laboratoria badawcze zagrożone nalotami. Ostatecznie w wyniku wojny przemysł niemiecki został zniszczony tylko w około 20 proc.

In 1933–1935, Germany rejected the restrictions imposed by the Treaty of Versailles on the size of the military and types of weapons. The pace of remilitarisation is evidenced by the figures:

YEAR	SIZE OF THE LAND ARMY	SPENDING ON ARMAMENTS (IN REICHSMARKS)
1932	100 000	0,7 BILLION
1939	3 740 000	17,4 BILLION

Source: Ch. McNab, Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne, Poznań 2011.

The ranks of the land army were increasing almost until the very end of the war despite suffering heavy losses:

YEAR	SIZE
1940	4 600 000
1941	5 000 000
1942	5 800 000
1943	6 600 000
1944	6 500 000
1945	5 300 000

Source: Ch. McNab, Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne, Poznań 2011, s. 119.

SS combat units also have to be taken into account, with more than 800 thousand men serving in them in 1945.

The construction of a powerful navy was one of Hitler's flagship projects that brought great profits to steel concerns such as Thyssen and Krupp. After some spectacular successes in the first phase of the war, the modern ships of the line began to suffer such spectacular defeats in clashes with the Royal Navy that Hitler ordered their withdrawal to safe bases in 1942. Initially, the German submarine fleet was successful: U-Boats operating in wolf packs sunk a combined tonnage of more than 6 million tonnes in 1942. However, the balance of power in the Battle of the Atlantic turned in favour of the Allies in the following year:

YEAR	U-BOAT LOSSES
1940	23
1941	35
1942	87
1943	237
1944	242
1945 (4 MONTHS)	151

Source: Ch. McNab, Trzecia Rzesza 1933–1945. Fakty, liczby i dane statystyczne, Poznań 2011, s. 129.

German engineers were hugely inventive when it came to the development of modern types of armaments. They not only improved the existing types of weapons but also incessantly looked for more effective solutions. However, the great variety of types of German tanks, aircraft and artillery entailed lower overall production and higher operating costs. Funds were assigned to numerous projects, many of which were discontinued – often for political reasons. For the sake of comparison, the Soviet Union only produced a few structurally simple types of tanks and artillery but produced a great number of them.

Many German factories were destroyed as a result of bombing raids carried out by the Allied forces. The Allies dropped more than 914,000 tonnes of bombs on the Reich in 1944 and as many as 380 thousand by May 1945. However, the Germans were relocating and concealing the factories and research laboratories at risk of air raids at the cost of hundreds of thousands of forced labourers' lives. Eventually, only 20 percent of the German industry was destroyed as a result of the war.

(Alamy/BE&W)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

WIELKIE NIEMCY 1933–1945

GREATER GERMANY 1933–1945

Hitler po dojściu do władzy w styczniu 1933 r. rozpoczął proces odrzucania postanowień wersalskich. Najpierw wycofał Niemcy z Ligi Narodów mającej zapewnić światu pokój. W marcu 1935 r. zniesiono ograniczenia w rozwoju broni pancernej, lotnictwa i floty. Wykorzystując politykę ustępstw (appeasement) prowadzoną przez Wielką Brytanię i Francję, władze III Rzeszy przeprowadziły remilitaryzację Nadrenii i przyłączyły do Rzeszy Austrię przy entuzjastycznej postawie Austriaków, których tysiące zasiliły szeregi NSDAP i SS. Kolejnym krokiem było oderwanie od Czechosłowacji uprzemysłowionych Sudetów zamieszkanych przez większość niemiecką, co zatwierdzili alianci podczas konferencji w Monachium we wrześniu 1938 r. Premier Wielkiej Brytanii oznajmił wówczas swoim rodakom: „Przywożę wam pokój!". Winston Churchill zaś rzekł: „Mieli do wyboru wojnę albo hańbę. Wybrali hańbę, a wojnę będą mieli i tak". Złudzenia demokracji zachodnich rozwiał Hitler, który zajął w marcu 1939 r. Czechy i Morawy, a także litewską Kłajpedę. Sojusz zawarty 23 sierpnia 1939 r. ze Stalinem umożliwił III Rzeszy podbój połowy Polski, a wiosną 1940 r. atak na państwa Europy Północnej i Zachodniej. W następnym roku Niemcy, wspierając swojego sojusznika włoskiego, przenieśli wojnę na kontynent afrykański, podbili również państwa bałkańskie. W czerwcu Hitler zaatakował wspólnika sowieckiego. W ciągu kilku miesięcy po najeździe na ZSRS armie hitlerowskie dotarły do Moskwy, Wołgi i Kaukazu.

Bezpośrednio do Niemiec włączono terytoria o powierzchni 272 tys. km kw. zamieszkane przez ponad 25 mln ludzi. Był to dopiero pierwszy krok.

After he came into power in January 1933, Hitler started to reject the provisions of the Treaty of Versailles. First he withdrew Germany from the League of Nations whose mandate was to ensure world peace. Restrictions on the development of tanks and mechanised armour, aviation and naval forces were lifted in March 1935. Taking advantage of the appeasement policy implemented by Great Britain and France, the authorities of the Third Reich carried out the remilitarisation of the Rhineland and annexed Austria to the Reich to the general delight of the Austrians, thousands of whom joined the ranks of the NSDAP and SS. The next step was to detach the industrialised Sudetenland inhabited by a German majority from Czechoslovakia, a move was approved by the Allies at the conference in Munich in September 1938. The British Prime Minister announced to his countrymen that he brought them 'peace for our time'. However, Winston Churchill said: '...we shall choose Shame, and then have War thrown in' . Hitler dispelled the illusions of the Western democracies when he occupied Bohemia and Moravia in March 1939 along with Klaipėda in Lithuania. The alliance with Stalin, concluded on 23 August 1939, made it possible for the Third Reich to conquer half of Poland and attack the countries of Northern and Western Europe in the spring of 1940. The following year, Germany took the war to Africa in support of its Italian ally and also conquered the Balkan states. In June, Hitler attacked his Soviet partner. Within months of invading the USSR, Hitler's armies had reached Moscow, the Volga and the Caucasus.

Territories occupying 272 thousand sq. km and inhabited by more than 25 million people were incorporated into Germany. And this was only the first step.

Mapa pokazująca rozrost terytorialny III Rzeszy

The map showing the territorial expansion of the Third Reich

- Remilitaryzacja Nadrenii – marzec 1936 | Remilitarisation of Rhineland – March 1936
- Anschluss Austrii – marzec 1938 | The Anschluss of Austria – March 1938
- Zajęcie Sudetów – październik 1938 | The occupation of the Sudetenland – October 1938
- Zajęcie Czech i Moraw – marzec 1939 | The occupation of Bohemia and Moravia – March 1939
- Zajęcie Kłajpedy – marzec 1939 | The occupation of Klaipėda – March 1939
- Aneksja zachodniej Polski – Warthegau, Pomorze i Śląsk – październik 1939 | The annexation of western Poland – Warthegau, Pomerania and Silesia – October 1939
- Okupacja Polski – Generalne Gubernatorstwo | The occupation of Poland – General Government
- Zajęcie Norwegii, Danii, Beneluksu i Francji – maj–czerwiec 1940 | The occupation of Norway, Denmark, Benelux and France – May–June 1940
- Państwa Osi w Afryce Północnej | States of the Axis in North Africa
- Okupacja Grecji i Jugosławii – wiosna 1941 | The occupation of Greece and Yugoslavia – spring 1941
- Zajęcie zachodniej części ZSRS, wschodniej Polski, Litwy, Łotwy i Estonii | The occupation of the western part of the USSR, eastern Poland, Lithuania, Latvia and Estonia
- Sojusznicy III Rzeszy – Włochy, państwo Vichy, Słowacja, Finlandia, Rumunia, Bułgaria i Węgry | Allies of the Third Reich: Italy, The Vichy state, Slovakia, Finland, Romania, Bulgaria and Hungary

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

WSZYSTKO DLA ZWYCIĘSTWA

EVERYTHING FOR VICTORY

(Wikimedia Commons CC BY-SA 4.0)

Mimo że Hitler ustanowił dyktatorską zasadę wodzostwa (Führerprinzip), to jednak zabiegał o stałe poparcie niemieckiej wspólnoty narodowej. W trakcie tak wymagającej wyrzeczeń wojny dbano o dobre samopoczucie Niemców. Wprawdzie jeszcze przed agresją na Polskę zarządzono reglamentację niektórych dóbr, ale spadek produkcji w sektorze konsumpcyjnym kompensowano Niemcom w ten sposób, że zwożono do Rzeszy wszystko, co dało się zagrabić na ziemiach zajętych przez Wehrmacht.

Niemiecka przestrzeń życiowa (Lebensraum) miała sięgać aż do Uralu. Na żyznych ziemiach Lubelszczyzny, Podola i Wołynia planowano utworzenie wzorcowych gospodarstw rolnych dla Niemców sprowadzanych z całego świata, zgodnie z hasłem „Heim ins Reich" („Dom w Rzeszy"). Większość Słowian władcy Rzeszy chcieli wymordować, przesiedlić na Syberię lub zniemczyć: pozostałe około 15 mln miało stanowić niewolniczą siłę roboczą narodu panów (Herrenvolk). Opracowane w 1941 r. *Polityczno-gospodarcze wytyczne dla organizacji na Wschodzie* przewidywały konfiskatę na rzecz Wehrmachtu wszelkich nadwyżek żywności na zdobytych żyznych ziemiach Ukrainy. Zakładano, że w wyniku realizacji tego planu może umrzeć z głodu kilkadziesiąt milionów ludzi.

Dramatyczne skutki grabieży żywności dały się odczuć bardzo szybko. Gdy Niemcy wywieźli z Grecji zwierzęta hodowlane, z głodu zmarło około 200 tys. Greków. W Holandii Niemcy zrabowali 14 mln sztuk bydła, Norwegowie byli permanentnie niedożywieni, gdyż Niemcy wykupywali wszystkie złowione ryby. W Polsce rolnicy byli zmuszeni dostarczać Niemcom kontyngenty żywności, podczas gdy przeludnione miasta okupowanej Polski głodowały. W wyniku trwającej 900 dni blokady Leningradu z głodu zmarło około miliona mieszkańców. Jedną z przesłanek przyśpieszenia planu „Endlösung der Judenfrage" („Ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej"), czyli wymordowania Żydów z gett Generalnego Gubernatorstwa (1942–1943), było dążenie do poprawy bilansu żywnościowego. Do przerażającego aktu zagłady Żydów doszło nie tylko z powodu rasizmu niemieckiego, lecz także w wyniku pragmatycznego rachunku ekonomicznego.

Even though Hitler established the dictatorial principle of leadership (Führerprinzip), he nevertheless sought the continued support of the German national community. In the midst of such a demanding war, the well-being of the Germans was taken care of. It is true that rationing of certain goods had been ordered even before the aggression against Poland but the Germans compensated for the production decline in the consumer sector by importing into the Reich everything that could be plundered in the lands occupied by the Wehrmacht.

The German living space (Lebensraum) was supposed to reach as far as the Urals. The plan was to establish exemplary farms for Germans brought in from all over the world in the fertile lands of Lublin, Podolia and Volhynia in accordance with the motto 'Heim ins Reich' ('Home in the Reich'). Rulers of the Reich planned to murder the majority of Slavs, relocate some of them to Siberia and Germanise others of them: the remaining approx. 15 million of them were to provide the slave labour force for the nation of masters (Herrenvolk). The Hunger Plan developed in 1941 provided for the confiscation of food in the conquered fertile lands of Ukraine for the benefit of the Wehrmacht. The assumption was that a few dozen million people would die as a result of the implementation of that plan.

Dramatic consequences of the food looting were felt very quickly. When the Germans exported livestock from Greece about 200 thousand Greeks died of hunger. In Holland, the Germans looted 14 million cattle; Norwegians were permanently malnourished as the Germans were buying up the entire catch of seafood. In Poland, farmers were forced to supply food quotas to the Germans while the overcrowded cities of occupied Poland starved. About one million people died of hunger as a result of the 900-day blockade of Leningrad. Striving to improve the food balance was one of the rationales for accelerating the 'Endlösung der Judenfrage' plan ('Final Solution to the Jewish Question'), i.e., the murder of Jews placed into the ghettos of the General Government (1942–1943). The appalling act of extermination of the Jews occurred not only because of German racism but also as a result of pragmatic economic calculations.

(NAC)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

TOTALNA MOBILIZACJA

TOTAL MOBILISATION

Zjednoczenie wszystkich sił oraz środków narodu i państwa niemieckiego to był sposób Adolfa Hitlera na zbudowanie Wielkogermańskiej Rzeszy (Großgermanisches Reich). Niemcy bezwzględnie walczyli o to, by móc bezwzględnie wyzyskiwać. Podbite przez nich państwa płaciły olbrzymie sumy tytułem kosztów okupacyjnych. W ten sposób pozyskiwano fundusze na utrzymanie żołnierzy Wehrmachtu.

Oprócz żywności najchętniej kradziono złoto: do kwietnia 1941 r. tylko w Belgii, Holandii i Francji Niemcy zrabowali 53,6 ton złota. Pożądane były też inne kluczowe dla przemysłu zbrojeniowego metale: miedź, cyna, cynk. W celu ich pozyskania Niemcy rekwirowali w całej Europie dzwony kościelne. Na składowiska w Hamburgu i Lünen trafiło łącznie 100 tys. dzwonów z całej Europy. Większość z nich przetopiono, w 1945 r. pozostało około 16 tys. dzwonów. Władze niemieckie zwróciły dzwony z Europy Zachodniej, te z terenów Polski RFN przejęła na własność i rozdała parafiom niemieckim. W 2021 r. diecezja Rottenburg-Stuttgart zwróciła Polsce 54 dzwony. W 2022 r. w parafii w Gelsenkirchen odkryto, że w kościele wybudowanym w 1954 r. wisi dzwon z 1616 r. pochodzący z parafii Radoszowy na Opolszczyźnie. Jeśli niemieckie MSW wyrazi zgodę, to także ten dzwon wróci do Polski.

Historyk niemiecki Götz Aly obliczył, że zagrabione przez Niemców dobra miałyby dzisiaj wartość co najmniej 2 bln euro. Niemcy kradli dosłownie wszystko: od łyżeczek do kawy po wyposażenie fabryk. Ze szczególną chciwością złupili po powstaniu Warszawę: do końca 1944 r. do Rzeszy wyjechało 46 tys. wagonów ze zrabowanymi dobrami. Do tego należy doliczyć setki konwojów złożonych z ciężarówek i wozów konnych. Rabowali wszyscy i wszystko, co się tylko dało. Specjalna przesyłka z Warszawy trafiła do Heinricha Himmlera. Reichsführer otrzymane narzędzia kreślarskie oddał członkom swojego sztabu, trzy walizki pełne znaczków kazał przechować do momentu, aż znajdzie czas, by je obejrzeć, skrzypce i cztery akordeony zaś polecił przesłać „pani Himmler na upominki gwiazdkowe".

Wiele ukradzionych w całej Europie dóbr kultury do dziś znajduje się w rękach niemieckich.

The unification of all forces and resources of the German nation and state was Adolf Hitler's way to build the Greater Germanic Reich (Großgermanisches Reich). The Germans fought ruthlessly to be able to ruthlessly exploit. The states they conquered paid huge amounts as occupation costs. In this way, funds were acquired for the upkeep of soldiers of the Wehrmacht.

In addition to food, gold was the most likely to be stolen: the Germans looted 53.6 tonnes of gold from Belgium, Holland and France by April 1941. Other metals of key importance for the arms industry such as copper, tin and zinc were also in demand. In order to obtain them, the Germans requisitioned church bells throughout Europe. In total, 100 thousand bells from all parts of Europe were delivered to sites in Hamburg and Lünen. Most of them were melted down, with about 16 thousand bells intact in 1945. The German authorities returned the bells from Western Europe; the ownership of those that had been removed from Polish territories was taken over by West Germany and the bells were distributed to German parishes. In 2021, the Rottenburg-Stuttgart diocese returned 54 bells to Poland. In 2022, a discovery was made in the parish of Gelsenkirchen that a bell hanging in the church built there in 1954 was a 1616 bell from the Radoszowy parish in the Opolskie region. This bell will also return to Poland if the German Ministry of the Interior approves its move.

The German historian Götz Aly estimates that the assets looted by the Germans would be worth at least 2 billion Euro today. The Germans looted literally everything, from coffee spoons to factory equipment. They were particularly greedy when plundering Warsaw after the uprising: 46 thousand railroad wagons of looted goods left for the Reich by the end of 1944. To this must be added hundreds of convoys made up of trucks and horse-drawn carts. Everyone looted everything they could. A special delivery from Warsaw reached Heinrich Himmler. The Reichsführer gave the received drafting tools to members of his staff, ordered three suitcases full of stamps to be kept until he found time to look at them, and he ordered a violin and four accordions to be sent to 'Mrs Himmler for Christmas gifts'.

Many cultural assets stolen across Europe remain in Germany to this day.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

(Bundesarchiv)

ARBEIT MACHT FREI

III Rzesza, prowadząc wojnę światową, realizowała równolegle dwa działania: uzupełniała rosnące straty sił zbrojnych oraz zwiększała produkcję w przemyśle zbrojeniowym. O dynamice wzrostu gospodarczego wojujących Niemiec decydowały dwa główne czynniki: tanie surowce pochodzące z grabieży oraz tania praca. Już przed wojną władze niemieckie poczyniły założenie, że Wehrwirtschaft będzie oparta na pracy przymusowej i niewolniczej ludności krajów podbitych. W styczniu 1940 r. Hans Frank, generalny gubernator ziem polskich, powiedział: „Otrzymałem polecenie objęcia administracji [...] wraz ze szczególnym rozkazem bezwzględnego eksploatowania tego terytorium jako obszaru wojennego i kraju zdobytego, uczynienia z niego kupy gruzów zarówno w dziedzinie gospodarczej, jak i socjalnej, kulturalnej i politycznej".

Największą grupę robotników przymusowych stanowili obywatele ZSRS, w dalszej kolejności Polacy, Francuzi, Włosi, Czesi, Holendrzy, Belgowie, Grecy. Do pracy niewolniczej byli zmuszani Żydzi w gettach i więźniowie obozów koncentracyjnych. Według szacunków w III Rzeszy pracowało przymusowo i niewolniczo około 14 mln ludzi, w tym do 3,2 mln Polaków wywiezionych na roboty: „Wszyscy fachowcy polskiego pochodzenia mają być wykorzystani w naszym przemyśle wojennym. Później znikną Polacy ze świata" – tak nakazywał Reichsführer Himmler. Wśród niewolników III Rzeszy były dzieci polskie. Zatrudniano nawet 12-latków, w gettach zaś do pracy zmuszano 7–8-letnie dzieci.

W kulminacyjnym momencie wysiłku wojennego III Rzeszy cudzoziemcy stanowili 50 proc. pracujących w rolnictwie, natomiast w przemyśle ciężkim, wydobywczym i budownictwie było to ponad 30 proc. „Nie mogę uwzględniać faktu, że mnie przeklinają i potępiają. Wycisnę z nich wszystko i pozwolę im głodować i marznąć, każę im pracować w błocie i śniegu 10 i więcej godzin dziennie" – mówił dr Fritz Saukel, niemiecki generalny pełnomocnik do spraw zatrudnienia.

W związku z oszukańczym systemem wypłat wynagrodzeń i narzuconym sztucznie wysokim kursem marki w stosunku do walut krajów okupowanych państwa te nie tylko finansowały okupacje i eksport własnej produkcji do Niemiec, lecz także płaciły za pracę przymusową swoich obywateli w firmach niemieckich. Wykorzystywanie niewolników i robotników przymusowych dało Niemcom dochód w wysokości około 200 mld euro.

(POLONA)

Niemiecki plakat propagandowy zachęcający do wyjazdu do Rzeszy. Wobec braku chętnych, okupant wywoził Polaków przymusowo

German propaganda poster encouraging to go to the Reich. In the absence of volunteers, the occupier deported Poles forcibly

While waging world war, the Third Reich pursued two parallel objectives: it was replenishing the growing losses of the armed forces and increasing production in the armaments industry. There were two main determinants of the economic growth rate of a militarised Germany: cheap raw materials from looting, and cheap labour. Even before the war, German authorities assumed that Wehrwirtschaft will be based on the forced and slave labour performed by the population of conquered countries. Hans Frank, the Governor General of the Polish territories, said in January 1940: 'I was instructed to take over the administration [...] with a specific order to ruthlessly exploit the territory as a war zone and a conquered country, to make it a pile of rubble both economically and socially, culturally and politically.'

The largest group of forced labourers were citizens of the USSR, followed by Poles, French, Italians, Czechs, Dutch, Belgians and Greeks. Jews from ghettos and prisoners in work camps were forced to work as slaves. According to the estimates, about 14 million people including up to 3.2 million Poles were deported to work as slaves and forced labourers in the Third Reich: 'All skilled workers of Polish background are to be used in our war industry. Afterwards, Poles will disappear from the world', Reichsführer Himmler ordered. Polish children were among the slaves of the Third Reich. Even 12-year-olds were employed and children of 7 and 8 years of age were forced to work in ghettos.

At the height of the war effort in the Third Reich, foreigners constituted 50 percent of those working in agriculture and more than 30 percent of those working in heavy industry, mining and construction. 'I cannot take into account the fact that they curse and condemn me. I will squeeze everything out of them and let them starve and freeze, make them work in the mud and snow for 10 and more hours a day', Fritz Sauckel, the German General Plenipotentiary for Labour Deployment said.

Due to the fraudulent system of salary payments and the imposed artificially high exchange rate of the mark against the currencies of the occupied countries, these states were not only financing the occupation and exports of their production to Germany but also paying for the forced labour of their citizens in German companies. The use of slaves and forced labourers gave Germany an income of approximately 200 billion Euro.

(domena publiczna | public domain)

Niemiecki plakat propagandowy zachęcający do wyjazdu do Rzeszy. Wobec braku chętnych, okupant wywoził Polaków przymusowo

German propaganda poster encouraging to go to the Reich. In the absence of volunteers, the occupier deported Poles forcibly

(Stanisław Mucha/ Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

UKRADZIONE ŻYCIA

LIVES STOLEN

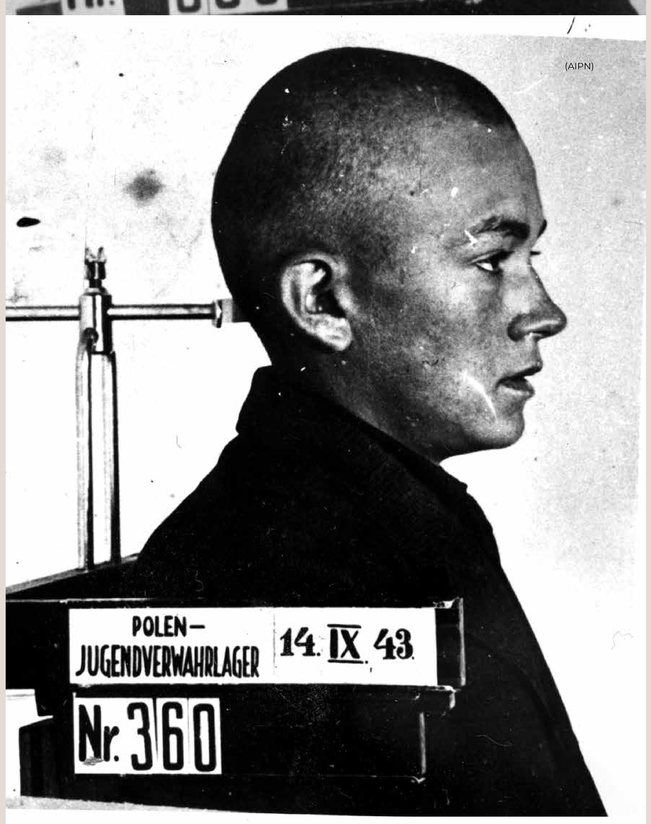

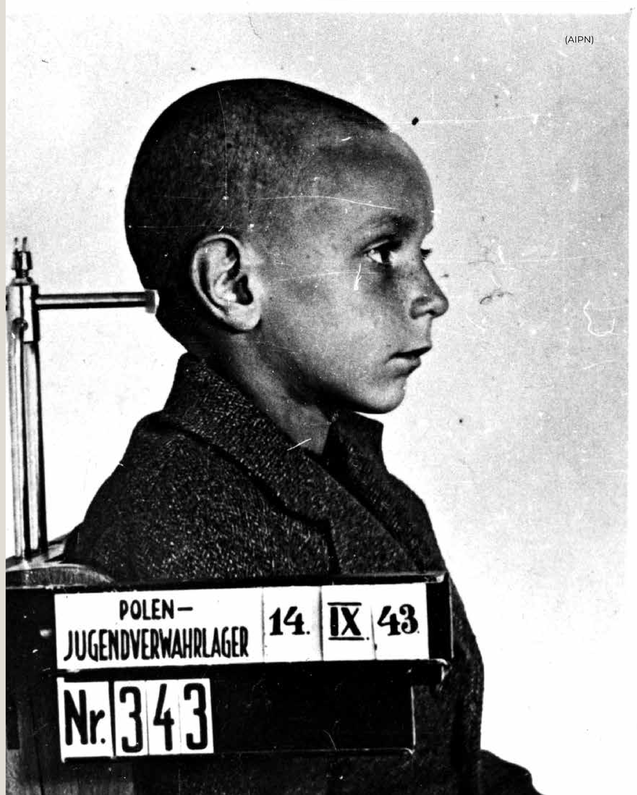

Już w 1938 r. Heinrich Himmler mówił o konieczności „ściągania niemieckiej krwi ze wszystkich zakątków świata, rabowaniu jej i kradzeniu, gdzie tylko to będzie możliwe", w 1940 r. zaś nakazał coroczną selekcję dzieci na zajętych przez Rzeszę ziemiach wschodnich: „Jest rzeczą jasną, że w tej mieszaninie narodów pojawiać się będą zawsze pewne typy bardzo dobre pod względem rasowym [...] naszym zadaniem jest zabrać ich dzieci do nas, oderwać od ich środowiska, choćbyśmy mieli dzieci te ukraść". Za najbardziej podatne na zniemczanie rasistowscy ideolodzy i praktycy uznawali dzieci do 8. roku życia.

Program „kradzieży krwi" rozpoczęto w 1942 r. wraz z Generalplan Ost. Pierwszą fazą budowy Wielkogermańskiej Rzeszy były masowe wysiedlenia i eksterminacja Polaków z Zamojszczyzny. Dorosłych wywożono na roboty lub zsyłano do obozów. Dziećmi zajmował się utworzony przez Himmlera Główny Urząd Rasy i Osadnictwa (Rasse- und Siedlungshauptamt), współpracujący z placówkami Lebensborn. Organizacja ta powstała, by pomagać matkom niemieckim, ale z czasem stała się instytucją wspierającą kradzież dzieci matkom polskim. W ciągu pół roku z Zamojszczyzny wywieziono około 30 tys. dzieci. W okresie okupacji Niemcy zabrali celem zniemczenia co najmniej 200 tys. dzieci polskich oraz około 100 tys. dzieci innych narodowości. Po wojnie adwokatowi Romanowi Hrabarowi udało się odzyskać około 30 tys. dzieci polskich. Pozostali zniemczeni Polacy żyli i pracowali w Niemczech, większość nigdy nie poznała swojej prawdziwej tożsamości.

Do „ukradzionych istnień" należy doliczyć jeszcze kilkaset tysięcy polskich mężczyzn z ziem włączonych do Rzeszy: wcielono ich do Wehrmachtu i zmuszono do walki za „Tysiącletnią Rzeszę". Kilkadziesiąt tysięcy z nich spoczęło na polach bitew lub trafiło na Syberię jako jeńcy.

Even in 1938, Heinrich Himmler talked about the need to 'drawing German blood from all corners of the world, plundering it and stealing it wherever possible' and in 1940, he ordered the annual selection of children in eastern territories occupied by the Reich: 'It is clear that, in this mixture of nations, there will always be some very good racial types [...] our task is to take their children to us, detach them from their environment, even if we have to steal these children'. Racist ideologists and practitioners considered children aged up to 8 years the most susceptible to Germanisation.

The program of 'blood theft' began in 1942 with the Generalplan Ost. The first phase of the Greater German Reich construction consisted of mass deportations and extermination of Poles from the Zamojszczyzna region. Adults were deported to work or sent to camps. Children were dealt with by the SS Race and Settlement Main Office (Rasse- und Siedlungshauptamt), created by Himmler, and in cooperation with Lebensborn establishments. The latter organisation was established to help German mothers but, with time, it became an institution that supported the theft of children born to Polish mothers. About 30 thousand children were deported from the Zamojszczyzna within half a year. During the occupation, the Germans took away at least 200 thousand Polish children and about 100 thousand children of other nationalities to Germanise them. Attorney Roman Hrabar managed to recover approximately 30 thousand Polish children after the war. Other Germanised Poles continued to live and work in Germany, and the majority of them never knew their true identity.

These 'stolen lives' also have to include a few hundred thousand Polish men taken from the territories incorporated into the Reich; they were conscripted into the Wehrmacht and forced to fight for the 'Thousand Year Reich'. Several thousand of them fell on the battlefields or were sent to Siberia as prisoners of war.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

AEG
BASF
AUDI
AGFA
BAYER
KRUPP
SIEMENS
THYSSEN
BAHLSEN
PORSCHE
DR. OETKER
HUGO BOSS
CONTINENTAL
VOLKSWAGEN
HENKEL AG&CO
MERCEDES-BENZ
DEUTSCHE BANK
DRESDNER BANK
DEUTSCHE REICHSBAHN

(USHMM)

BENEFICJENCI

BENEFICIARIES

Z pracy niewolniczej i przymusowej jeńców wojennych, więźniów obozów, ludzi wywiezionych z ojczyzn i zwerbowanych przymusowo robotników korzystało w okresie istnienia III Rzeszy 90 proc. ówczesnych niemieckich firm. Oto niektóre z tych największych:

Firma **Continental** z opracowywanych przez siebie mieszanek gum produkowała podeszwy doświadczalnych butów. Do chodzenia w nich zmuszano więźniów obozu w Sachsenhausen. Więźniowie ze specjalnej drużyny – Schuhläufer-Kommando – maszerowali setki, tysiące kilometrów, aż do wyczerpania sił i w rezultacie do śmierci. Z wyników testów korzystały również firmy **Salamander, UHU, Deutsche Linoleum-Werke AG** (obecnie **Gerflor** DLW Gmbh).

W zakładach **BMW** należących do rodziny Quandt przez całą wojnę setki tysięcy robotników przymusowych produkowało silniki samolotowe dla Luftwaffe oraz motocykle dla Wehrmachtu. Doskonałe silniki do niemieckich samolotów bojowych wytwarzał **Mercedes**.

Siemens wykorzystywał pracę przymusową i niewolniczą przy produkcji rozmaitych komponentów elektrycznych. Znajdowały one zastosowanie w wytwarzanych w zakładach Siemensa reflektorach przeciwlotniczych oraz wielu typach broni, w tym w V-1 i V-2, a także w systemach sterowania komorami gazowymi. Na rzecz Siemensa pracowali niewolnicy w obozach: Auschwitz, Buchenwald, Flossenbürg, Gross-Rosen, Mauthausen, Neuengamme, Ravensbrück oraz Sachsenhausen.

Firma **Allianz** ubezpieczała od nieszczęśliwych wypadków strażników w niemieckich obozach koncentracyjnych. Przedstawiciele firmy wielokrotnie wizytowali obozy, aby sprawdzić warunki pracy ubezpieczanych. W 2021 r. przychody Allianz SE wyniosły 148,5 mld euro.

Deutsche Reichsbahn przejęła całą polską infrastrukturę kolejową. Zarekwirowanym taborem woziła żołnierzy, zaopatrzenie na front, Żydów na śmierć i więźniów do obozów, robotników przymusowych, zrabowane dzieci i skradzione dobra. Za te usługi pobierała wynagrodzenie od instytucji III Rzeszy.

Lufthansa na własną rękę wyszukiwała w podbitych krajach wykwalifikowanych techników i mechaników, których zatrudniała jako robotników przymusowych w swoich zakładach remontujących samoloty bojowe. Wykorzystywała również pracę dzieci.

Ninety per cent of the of German companies operating during the Third Reich period used prisoners of war, camp inmates, people deported from their homelands and forcibly recruited labourers either as slaves or forced labourers. Here are some of the largest companies:

Continental produced the soles of experimental shoes from the rubber compounds it developed. Prisoners in the Sachsenhausen camp were forced to wear them. Prisoners from a special Schuhläufer-Kommando team marched for hundreds and thousands of kilometres until their strength was exhausted and they died as a result. Test results were also used by companies such as **Salamander**, **UHU**, and **Deutsche Linoleum-Werke AG** (currently **Gerflor** DLW Gmbh).

In **BMW** factories belonging to the Quandt family, hundreds of thousands of forced labourers produced aircraft engines for the Luftwaffe and motorbikes for the Wehrmacht throughout the war. **Mercedes** produced excellent engines for German fighter aircraft.

Siemens used forced and slave labour in the production of various electrical components. Siemens put them to work in the manufacture of anti-aircraft searchlights and many types of weapons including the V-1 and V-2 as well as in the production of gas chamber control systems. Slaves in Auschwitz, Buchenwald, Flossenbürg, Gross-Rosen, Mauthausen, Neuengamme, Ravensbrück and Sachsenhausen camps worked for the benefit of Siemens.

Allianz provided accident insurance for guards in German concentration camps. Representatives of the company visited camps many times in order to check the working conditions of policyholders. Revenues generated by Allianz SE in 2021 amounted to 148.5 billion euros.

Deutsche Reichsbahn took over the entire Polish railway infrastructure. The requisitioned rolling stock carried soldiers, delivered supplies to the front, carried Jews to their deaths and prisoners to camps, and transported forced labourers, stolen children and stolen goods. For these services, Deutsche Reichsbahn received remuneration from institutions of the Third Reich.

Lufthansa sought out qualified technicians and mechanics in the conquered countries to employ them as forced labourers in its fighter aircraft repair plants. The company also took advantage of children's labour.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SIEJEMY PODCZAS WOJNY, ZBIERAMY W CZASIE POKOJU

DEUTSCHE BANK

WE SOW IN WAR, WE REAP IN PEACE

Od samego początku rządów NSDAP Deutsche Bank (powstały po zjednoczeniu Niemiec w 1870 r.) aktywnie wspierał politykę rasistowską władz niemieckich. Już w 1933 r. w ramach aryzacji wyrzucono z pracy Niemców pochodzenia żydowskiego. W miarę niemieckich podbojów Deutsche Bank przejmował banki na ziemiach okupowanych przez III Rzeszę. W sumie utworzył 82 oddziały i 54 filie. Od 2 października 1939 r. DB zaangażował się finansowo w proces przejmowania przez Niemcy polskich zakładów przemysłowych. Chętnie udzielał pożyczek instytucjom III Rzeszy. W 1941 r. finansował rozbudowę Konzentrazionlager Auschwitz: w Monowicach ulokowano obóz pracy przymusowej (Auschwitz III) służący koncernowi IG Farben. Pracownicy DB uczestniczyli w przerzucie do Turcji 4446 ton złota zagrabionego przez Niemców, z czego co najmniej 774 tony należały do ofiar Holokaustu. „Im Kriege säen im Frieden ernten" („Siejemy podczas wojny, zbieramy w czasie pokoju") – tym hasłem Deutsche Bank zachęcał do zakładania długoterminowych lokat oszczędnościowych.

Po wojnie alianci podzielili firmę na 10 banków. Od 1952 r. postępował proces ponownej koncentracji, który zakończył się w 1957 r. odtworzeniem Deutsche Banku jako globalnego banku inwestycyjnego. W 2021 r. zysk netto Deutsche Bank AG wyniósł ponad 2,5 mld euro.

From the very beginning of NSDAP rule, Deutsche Bank (established after the unification of Germany in 1870) actively supported the racist policy of German authorities. Germans of Jewish background were sacked as part of the Aryanisation programme in 1933. As German conquests progressed, Deutsche Bank took over banks in the territories occupied by the Third Reich. It created 82 branches and 54 affiliates in total. Starting on 2 October 1939, DB became financially involved in the process of the takeover of Polish industrial plants by Germany. It was keen to lend to institutions of the Third Reich. In 1941, it financed the expansion of Konzentrazionlager Auschwitz to include a forced labour camp located in Monowice (KL Auschwitz-Monowitz III) for the benefit of the enormous industrial chemicals conglomerate IG Farben. DB employees participated in the smuggling to Turkey of 4446 tonnes of gold seized by the Germans, at least 774 tonnes of which belonged to victims of the Holocaust. 'Im Kriege säen im Frieden ernten' ('We sow in war, we reap in peace') – with this slogan, Deutsche Bank encouraged people to open long-term savings deposits.

The Allies divided the company into 10 banks after the war. The process of its re-consolidation began in 1952 and was completed in 1957 when Deutsche Bank was restored as a global investment bank. The net profit of Deutsche Bank AG amounted to more than 2.5 billion euros in 2021.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Główna siedziba Deutsche Bank we Frankfurcie nad Menem
The headquarters of Deutsche Bank AG in Frankfurt am Main

(Alamy/BE&W)

BUDYŃ DLA WEHRMACHTU

DR OETKER

PUDDING FOR THE WEHRMACHT

Firmę Dr. Oetker założył w 1890 r. aptekarz August Oetker, który opracował recepturę proszku do pieczenia. Potęgę firmy zbudowali Richard Kaselowsky i Rudolf August Oetker – zięć i wnuk aptekarza. Kaselowsky do NSDAP wstąpił w 1933 r., był wielbicielem Führera, lubił obdarowywać klientów książką *Mein Kampf*. Kierował firmą do swojej śmierci w 1944 r. Rudolf A. Oetker był ochotniczym członkiem SS, odbywał szkolenia i staże w obozie koncentracyjnym w Dachau. Obaj wykorzystywali okazje: gdy Żydów niemieckich zmuszano do pozbywania się majątków, Kaselowsky i Oetker nabywali je za bezcen, np. berliński browar Groterjan.

Jak wiele firm niemieckich, Dr. Oetker zbudował swoje imperium na dostawach dla wojska, np. budyniu o smaku waniliowym lub migdałowym w opakowaniach 10-kilogramowych z napisem „Dla Wehrmachtu". W fabrykach koncernu zatrudniano robotników przymusowych. Dr. Oetker produkował nie tylko żywność: w należących do niego zakładach Adler Koch wytwarzano amunicję, działała również fabryka chemikaliów. „Rodzina i firma Oetker były filarami nazistowskiego społeczeństwa, starały się być blisko reżimu i czerpać zyski z jego polityki" – napisał w 2013 r. Andreas Wirsching, dyrektor Instytutu Historii w Monachium.

Po II wojnie koncern Dr. Oetker stał się jednym z symboli niemieckiego sukcesu gospodarczego. W 2020 r. zatrudniająca prawie 37 tys. pracowników spółka sprzedała towary za 7,33 mld euro.

Dr. Oetker was established in 1890 by a pharmacist, August Oetker, who developed a baking powder recipe. Richard Kaselowsky and Rudolf August Oetker, the pharmacist's son-in-law and grandson, made the company into a powerhouse. Kaselowsky joined the NSDAP in 1933, was an admirer of the Führer and liked to gift *Mein Kampf* to customers. He was in charge of the company until his death in 1944. Rudolf A. Oetker was a voluntary SS member, completed his training and apprenticeships in the Dachau concentration camp. Both of them took advantage of opportunities: when German Jews were forced to give up their properties, Kaselowsky and Oetker purchased them for next to nothing, e.g., the Groterjan brewery in Berlin.

As with many other German companies, Dr. Oetker built its empire on deliveries for the army, such as the vanilla or almond flavoured pudding in 10 kg packs marked 'For the Wehrmacht'. Forced labourers were employed in factories belonging to the company. Dr. Oetker produced more than just food: ammunition was produced in the Adler Koch plant that belonged to it, and a chemical factory was also in operation. 'The Oetker family and company were the pillars of the Nazi society, they strived to be close to the regime and profit from its policies', Andreas Wirsching, the director of the History Institute in Munich, wrote in 2013.

After World War II, Dr. Oetker became one of the symbols of German economic success. With almost 37 thousand employees, the company sold goods worth 7.33 billion Euro in 2020.

(Archiwum firmy Dr. Oetker | Dr. August Oetker KG, company archives)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

SAMOCHÓD DLA LUDU

A CAR FOR THE PEOPLE

VOLKSWAGEN

Samochód, który będą mogli sobie kupić robotnicy niemieccy, to jeden z licznych pomysłów Adolfa Hitlera obliczony na pozyskanie poparcia społecznego dla rządzącej partii nazistowskiej i Führera. W 1934 r. Ferdynand Porsche zaprojektował Volkswagena – dosłownie samochód dla ludu. Do wybuchu wojny zmontowano zaledwie niecałe 100 egz. W 1939 r. na bazie Volkswagena rozpoczęto produkcję wersji wojskowej: był to Kübelwagen typ 82. Stał się on podstawowym samochodem terenowym Wehrmachtu, a jego produkcja przekroczyła 52 tys. sztuk. Przy montażu Kübelwagena pracowało co najmniej 15 tys. robotników przymusowych.

Montaż Volkswagena w wersji cywilnej w fabryce w Wolfsburgu rozpoczął się niemal natychmiast po zakończeniu działań wojennych, gdyż bomba, która trafiła w taśmę produkcyjną, nie wybuchła. Już w 1955 r. powstał milionowy egzemplarz „garbusa". W następnych latach z taśm fabryk ulokowanych w różnych częściach świata zjeżdżał milion samochodów rocznie. Ogółem wyprodukowano ponad 21 mln egz.

Dzisiaj Volkswagen Group jest największym producentem samochodów na świecie. W 2021 r. przychody ze sprzedaży wyniosły 70,9 mld euro.

A car that German workers would be able to buy was one of numerous ideas of Adolf Hitler that were calculated to win public support for the ruling Nazi party and for the Führer. In 1934, Ferdinand Porsche designed a Volkswagen, literally a 'car for the people'. Only about 100 such cars had been assembled by the outbreak of the war. The production of a military version based on the Volkswagen began in 1939: it was called the Kübelwagen Type 82. It became the Wehrmacht's primary off-road vehicle, with its production exceeding 52,000 units. At least 15 thousand forced labourers worked on the assembly of the Kübelwagen.

The assembly of the civilian-version Volkswagen cars started in the Wolfsburg factory almost immediately after the war because the bomb that hit the production line did not explode. The millionth Volkswagen car was produced in 1955. In the following years, one million cars a year rolled off the assembly lines of factories located in various parts of the world. More than 21 million cars were produced in total.

Today, Volkswagen Group is the largest car producer worldwide. Its sales revenues amounted to 70.9 billion euros in 2021.

(Scherl / SZ-Photo / Forum)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

DZIAŁACZ SPONSOR BENEFICJENT

AN ACTIVIST, SPONSOR, BENEFICIARY

HUGO BOSS

Hugo Ferdynand Boss, od 1924 r. właściciel firmy odzieżowej z Mentzingen, był nazistą z przekonania. Do Narodowosocjalistycznej Partii Robotniczej Niemiec wstąpił w 1931 r., dwa lata przed wyborami wygranymi przez NSDAP i objęciem przez Hitlera urzędu kanclerza Rzeszy Niemieckiej. Okres prosperity firmy nastał, gdy otrzymała ona zamówienia na szycie mundurów: początkowo brunatnych dla członków NSDAP i partyjnych bojówek SA (Sturmabteilung), potem czarnych dla SS (Schutzstaffel) oraz czarno-brunatnych dla Hitlerjugend (Młodzieży Hitlera). Od 1938 r. Hugo Boss szył również zgniłozielone mundury dla Wehrmachtu. W 1932 r. firma sprzedała towary za 38 260 reichsmarek, a w 1941 r. już za ponad 3 300 000 reichsmarek. W zakładach Hugo Bossa pracowało co najmniej 140 polskich robotników przymusowych, głównie kobiet, oraz 40 francuskich jeńców wojennych.

Hugo Boss hojnie wspierał NSDAP i SS, więc Hitler zapraszał przedsiębiorcę do swoich rezydencji.

W 1947 r. sąd uznał Hugo Bossa za działacza oraz sponsora partii nazistowskiej, beneficjenta reżimu hitlerowskiego i skazał na grzywnę 100 tys. marek. Ponadto pozbawiono go praw obywatelskich i zmuszono do oddania firmy. W apelacji jednak zmieniono kwalifikację. Stwierdzono, że wykorzystujący niewolniczą pracę więźniów dostawca mundurów partyjnych i esesmańskich był tylko zwykłym sympatykiem NSDAP.

W 2021 r. sprzedaż produktów Hugo Boss AG osiągnęła wartość 2,8 mld euro, zysk netto zaś 144 mln euro.

Hugo Ferdinand Boss, the owner of a clothing company from Mentzingen since 1924, was a Nazi by conviction. He joined the National Socialist German Workers' Party in 1931, two years before the NSDAP won in the elections and Hitler became Chancellor of the German Reich. The company's period of prosperity came when it received orders to sew uniforms: initially, they included brown ones for NSDAP members and the SA party militia (Sturmabteilung); afterwards, there were also black uniforms of the SS (Schutzstaffel) and black-and-brown ones for the Hitlerjugend (Hitler Youth). Hugo Boss also sewed the grey-green uniforms worn by the Wehrmacht. The Company sold its goods for 38,260 Reichsmarks in 1931 and for more than 3,300 thousand Reichsmarks in 1941. At least 140 Polish forced labourers, most of them women, and 40 French prisoners of war worked in Hugo Boss plants.

Hugo Boss generously supported the NSDAP and SS, so Hitler regularly invited him to his residences.

In 1947, the court declared Hugo Boss an activist and sponsor of the Nazi party and a beneficiary of the Nazi regime, and levied a fine amounting to 100 thousand marks. Additionally, he was stripped of his civil rights and forced to surrender his business. However, the judgment was changed on appeal. It was decided that the supplier of party and SS uniforms who exploited prisoners as slave labourers was just a fan of the NSDAP.

In 2021, the value of Hugo Boss AG product sales amounted to 2.8 billion euro while the net profit amounted to 144 million euro.

SA.-, SS.-, HJ.-Uniformen

Arbeits-, Sport- u. Regenkleidung

aus eigener Herstellung in bekannt guten Qualitäten und billigen Preisen

BOSS

Mech. Berufskleiderfabrik, Metzingen

Zugelassene Lieferfirma für SA. und SS. Uniformen der Reichszeugmeisterei München unter Nr. 53

(domena publiczna | public domain)

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

RAJ W DACHAU I CYKLON B

A PARADISE IN DACHAU AND CYCLONE B

BAYER AG

Syndykat Przemysłu Farbiarskiego SA (IG Farben) utworzyło w 1925 r. sześć niemieckich firm chemicznych, w tym Bayer, AGFA i BASF. Pozyskawszy od firm amerykańskich technologie produkcji surowców syntetycznych (benzyny i kauczuku), IG Farben stał się modelową firmą wymarzonej przez Hitlera gospodarki autarkicznej. Syndykat hojnie finansował NSDAP, za co hitlerowcy odwdzięczyli się gigantycznymi zleceniami i przywilejami. W zakładach należących do syndykatu mogło pracować w okresie wojny nawet do miliona niewolników i robotników przymusowych. Sztandarowymi inwestycjami IG Farben w czasie wojny były fabryka benzyny syntetycznej w Policach koło Szczecina oraz Buna-Werke Auschwitz – wytwórnia kauczuku i paliwa na terenie Monowic, wsi niedaleko Oświęcimia. Budowali ją i pracowali w niej więźniowie Auschwitz. Około 10 tys. osób zmarło z wyczerpania, głodu, zostało zabitych zastrzykami fenolu w serce i zastrzelonych.

Doktor Helmuth Vetter, pracownik Bayer AG z Leverkusen, otrzymał pracę w obozie w Dachau. Był zachwycony perspektywami, o czym pisał w liście do kolegów z firmy: „Możecie sobie wyobrazić, z jakim zapałem rzuciłem się w wir nowych obowiązków, zwłaszcza że mam możliwość praktycznego wypróbowania także naszych preparatów. [...] Gdy porównuję wszystko z poprzednim okresem, wydaje mi się, że trafiłem do raju”. W Auschwitz Vetter testował na więźniach leki o nazwie Rutenol i Periston, doświadczalnie zakażał ich gruźlicą, błonicą i innymi chorobami.

IG Farben było właścicielem 42,5 proc. akcji firmy Degesch produkującej środek insektobójczy Cyklon B, za pomocą którego w komorach gazowych niemieckich obozów zagłady uśmiercono miliony ludzi.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

(Alamy/BE&W)

The Dye Industry Syndicate SA (IG Farben) was established in 1925 by six German chemical companies including Bayer, AGFA and BASF. Having acquired technologies for the production of synthetic raw materials (petrol and rubber), IG Farben became a model company of Hitler’s dream autarkic economy. The syndicate generously funded the NSDAP and the Nazis returned the favour by offering gigantic commissions and privileges to it. Up to a million slaves and forced labourers worked in the factories belonging to the syndicate during the war. Flagship IG Farben investments during the war included a synthetic petrol plant in Police near Szczecin and the Buna-Werke plant, a rubber and fuel plant in Monowice, a village near Oświęcim. Auschwitz prisoners built it and worked in it. Approximately 10 thousand people died from exhaustion and hunger, were killed by a phenol injection to the heart or were shot dead.

Doctor Helmuth Vetter, a Bayer AG employee from Leverkusen, got a job in the Dachau camp. He was in awe of the prospect before him, which he described in a letter to his colleagues from the company: ‘You can imagine the eagerness with which I have thrown myself into my new responsibilities, especially as I also have the opportunity to try out our preparations in practice. [...] When I compare everything with the previous period, I think I have arrived in paradise’. Vetter tested medications called Rutenol and Periston on prisoners in Auschwitz, experimentally infected them with tuberculosis, diphtheria and other diseases.

IG Farben owned 42.5 percent of the shares of Degesch, the company that produced the Cyclone B insecticide with which millions of people were killed in the gas chambers of the German death camps.

(Bundesarchiv)

BUISNESS AS USUAL

Gospodarcza autarkia, będąca wielkim marzeniem Hitlera, nigdy nie powstała, III Rzesza do końca swojego istnienia importowała wiele produktów. Niektórzy kontrahenci zagraniczni współpracowali z przemysłem niemieckim wyjątkowo gorliwie mimo świadomości, że jest to przemysł śmierci.

Amerykańska firma IBM za pośrednictwem swojej spółki córki Dehomag opanowała rynek maszyn liczących w Rzeszy. Opracowany przez IBM system maszynowo sortowanych kart perforowanych pozwalał Niemcom na szybkie i dokładne przeszukiwanie baz danych w celu wyłapywania Żydów. Ten sam system umożliwiał optymalizację organizacji transportów do obozów koncentracyjnych i procederu zagłady. Maszyny IBM ułatwiały gestapo kontrolę społeczeństw państw podbitych oraz sprawne zarządzanie robotnikami przymusowymi.

Żołnierzom niemieckim orzeźwienie zapewniała **Coca-Cola**. Oddziałem tej firmy w Rzeszy kierował Max Keith, który zdobył uznanie kierownictwa podczas berlińskich igrzysk olimpijskich w 1936 r. dzięki imponującym wynikom sprzedaży. Gdy z powodu restrykcji wojennych nie mógł sprowadzać ciemnego koncentratu, wymyślił jasny, z lokalnych składników. Tak powstała Fanta, od niemieckiego słowa „fantasie". Napój stał się niezwykle popularny wśród młodych Niemców z Hitlerjugend, ale nie było łatwo go zdobyć. Keith dbał, by w pierwszej kolejności trafiał do rannych żołnierzy, członków NSDAP. Firma Coca-Cola doceniła Keitha. Również po wojnie kierował oddziałem niemieckim i dostarczał napojów Niemcom odbudowującym za amerykańskie pieniądze gospodarkę niemiecką.

Agencja **Associated Press** była jedyną zagraniczną agencją prasową funkcjonującą w III Rzeszy. Dostosowała się do rasistowskiego prawa i dokonała aryzacji, wyrzucając pracowników pochodzenia żydowskiego.

(domena publiczna | public domain)

The autarkic economy that was Hitler's great dream never came about and the Third Reich imported many products until the end of its existence. Some foreign contractors were extremely zealous in their cooperation with German industry even though they were aware that it was an industry of death.

IBM, **an American corporation**, captured the market for counting machines in the Reich through its subsidiary Dehomag. A system of machine-sorted punch cards developed by IBM allowed the Germans to search databases quickly and accurately in order to catch Jews. The same system made it possible to optimise the organisation of transports to concentration camps and to optimise the extermination procedure itself. IBM machines made it easier for the Gestapo to control the societies in conquered countries and to manage forced labourers efficiently.

German soldiers were refreshed by **Coca-Cola**. The company's branch in the Reich was headed by Max Keith, who won the management's acclaim at the 1936 Berlin Olympics thanks to impressive sales. When he was unable to import the dark cola concentrate due to wartime restrictions, he came up with a light one made from local ingredients. This is how Fanta was created, with its name based on the German word 'fantasie'. The drink became extremely popular among young Germans from the Hitlerjugend but it was not easy to get. Keith ensured that it was first given to wounded soldiers, members of the NSDAP. Coca-Cola appreciated Keith. He was also in charge of the German branch after the war and delivered drinks to the Germans reconstructing the German economy for American money.

The **Associated Press** agency was the only foreign press agency operating in the Third Reich. It adapted to the racist law and implemented the Aryanisation policy by sacking its employees who were deemed to have a Jewish background.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

RACHUNEK SUMIENIA, WYZNANIE WIN I WOLA ZADOŚĆUCZYNIENIA...

EXAMINATION OF CONSCIENCE, CONFESSION OF GUILT AND WILLINGNESS TO MAKE AMENDS...

Niemieccy specjaliści od Wehrwirtschaft, dzięki którym III Rzesza toczyła brutalną wojnę ludobójczą, byli po wojnie pożądani zarówno przez Amerykanów, jak i Sowietów. Najbardziej kwalifikacje funkcjonariuszy III Rzeszy doceniał Konrad Adenauer, były członek opozycji antyhitlerowskiej, pierwszy kanclerz Niemieckiej Republiki Federalnej (1949–1963), uznawany za jednego z ojców założycieli Wspólnot Europejskich. Adenauer konsekwentnie dążył do objęcia niemieckich zbrodniarzy wojennych pełną amnestią. Sekretarzem stanu i szarą eminencją u kanclerza był Hans Globke, współtwórca osławionych norymberskich ustaw rasowych, które dały podstawę najpierw do represji, potem do Holokaustu Żydów europejskich.

W 1959 r. Reinhard Strecker przygotował wystawę pokazującą nazistowską przeszłość sędziów RFN: „Adenauer nie był nazistą, ale po 1945 r. otoczył się nazistami. Wychodził im naprzeciw, za wszelką cenę nie chciał dopuścić do procesów hitlerowskich zbrodniarzy przed niemieckimi sądami". Większość ludobójców skazanych w 13 procesach norymberskich wyszła na wolność najpóźniej do połowy lat pięćdziesiątych. „Po przejęciu przez Niemców osądów zbrodni popełnianych w okresie istnienia III Rzeszy nastąpiła gorączka ułaskawień tych, którzy zostali skazani na karę więzienia lub śmierci" – podkreślał prof. Witold Kulesza.

W 1962 r. stanowisko prokuratora generalnego RFN objął Wolfgang Fränkel. W okresie III Rzeszy skazał na śmierć co najmniej 30 osób, w tym robotnika polskiego, który ośmielił się nie zgodzić z opinią, że Hitler opanuje całą Europę. Dopiero po ujawnieniu zbrodniczej przeszłości Fränkel został poproszony o rezygnację z zajmowanego stanowiska.

Ocenia się, że III Rzesza doprowadziła do śmierci 13 mln ludzi (bez żołnierzy poległych na frontach), za co odpowiedzialnych było około 200 tys. funkcjonariuszy reżimu. Prokuratury w RFN wszczęły śledztwo wobec 87 tys. osób, skazano 6456, w tym 182 na dożywocie (RFN zniosła karę śmierci). Zestawienie jest porażające: 13 mln ofiar – 182 osoby skazane na dożywocie.

wobec 87 tys. osób, skazano 6456, w tym 182 na dożywocie (RFN zniosła karę śmierci). Zestawienie jest porażające: 13 mln ofiar – 182 osoby skazane na dożywocie.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

German experts in Wehrwirtschaft, thanks to whom the Third Reich waged a brutal genocidal war, were in demand both in America and the Soviet Union after the war. Konrad Adenauer, a former member of the anti-Hitler opposition, the First Chancellor of the German Federal Republic (1949–1963), considered one of the founding fathers of the European Communities, was most appreciative of the qualifications of Third Reich functionaries. Adenauer consistently sought to extend a full amnesty to German war criminals. His secretary of state and the grey eminence was Hans Globke, the co-author of infamous Nuremberg racial laws that gave rise first to the repression, then to the Holocaust of European Jews.

In 1959, Reinhard Strecker prepared an exhibition showing the Nazi past of FRG judges: 'Adenauer was not a Nazi but surrounded himself with Nazis after 1945. He went out of his way for them, wanted to prevent Nazi criminals from being tried before German courts at all costs'. The majority of genocidaires convicted in the thirteen Nuremberg trials were released by the mid-1950s at the latest. 'After the Germans took over the judgement of crimes committed during the Third Reich, there was a flurry of pardons for those who had been sentenced to prison or death', professor Witold Kulesza noted.

Wolfgang Fränkel took the position of Attorney General of Germany in 1962. During the Third Reich period, he sentenced at least 30 people to death, including a Polish worker who dared not to agree with the opinion that Hitler would conquer the whole of Europe. It was only after the disclosure of Fränkel's criminal past that he was asked to resign.

It is estimated that the Third Reich caused the deaths of 13 million people (excluding soldiers killed on the frontlines) for which about 200 thousand regime functionaries were responsible. Prosecutions in FRG were opened against 87 thousand people, 6,456 of which have been sentenced, including 182 sentenced to life imprisonment (the FRG abolished the death penalty). The summary is shocking: 13 million victims – 182 people sentenced to life imprisonment.

Od lewej: Konrad Adenauer, Hans Globke (DPA/ PAP)
From left: Konrad Adenauer, Hans Globke

Hans Globke (Liselotte Orgel-Köhne / bpk / Deutsches Historisches Museum)

DZIEDZICTWO
NIEMIECKI CUD GOSPODARCZY
HERITAGE GERMAN ECONOMIC MIRACLE

Jakie są źródła dzisiejszej niemieckiej potęgi gospodarczej? Najczęściej wskazuje się na olbrzymią rolę amerykańskich funduszy wypłacanych w ramach planu Marshalla, dzięki którym minister Ludwig Erhardt mógł w tak szybkim tempie odbudować gospodarkę. Nazwano to niemieckim cudem gospodarczym. Jednak fundamentem owego cudu (Wirtschaftswunder) były infrastruktura i technologie z czasów Wehrwirtschaft, czyli gospodarki wojennej opartej na grabieży mienia i wyzysku ludzi z podbitych krajów Europy.

What are the sources of today's German economic power? The factor most commonly mentioned is the huge importance of the American funds disbursed under the Marshall Plan, thanks to which Minister Ludwig Erhardt was able to rebuild the economy rapidly. It was called the German economic miracle. However, the foundations of that miracle (Wirtschaftswunder) consisted of the infrastructure and technologies from the time of Wehrwirtschaft, i.e., the war economy based on the looting of property and the exploitation of people from conquered European countries.

(Alamy/BE&W)

Fritz ter Meer

pracownik Bayer AG, który kierował budową fabryki IG Farben w Monowicach, został wprawdzie skazany w Norymberdze za ludobójstwo, lecz po odsiedzeniu części wyroku wrócił w 1956 r. na stanowisko szefa Bayer AG, które piastował do 1964 r. Pracował również w zarządach innych firm, m.in. Commerzbanku i Bundesverband Deutscher Banken.

Fritz ter Meer, an employee of Bayer AG who was in charge of the construction of the IG Farben plant in Monowice, was sentenced for genocide in Nurnberg but, having served a part of his sentence, returned as head of Bayer AG in 1956, which he occupied until 1964. He also worked in management boards of other companies, e.g., Commerzbank and Bundesverband Deutscher Banken.

Reimannowie

ojciec i syn, byli gorącymi zwolennikami Hitlera. Albert junior w 1937 r. napisał do Himmlera: „Jesteśmy czysto aryjską firmą rodzinną, która ma ponad sto lat. Właściciele są bezwarunkowymi zwolennikami teorii rasowej". W czasie wojny Reimannowie potroili majątek, wykorzystując pracę niewolniczą i przymusową. Albert Reimann stał na czele firmy do 1984 r., był honorowany najwyższymi odznaczeniami RFN. Należący do Reimannów holding inwestycyjny JAB ma dzisiaj znaczące udziały w wielu światowych markach, m.in. w Jacobs Douwe Egberts oraz Coty Inc., a majątek rodziny jest szacowany na 33 mld euro.

The Reimanns, father and son, were ardent supporters of Hitler. Albert junior wrote to Himmler in 1937: 'We are a purely Aryan family business that is more than one hundred years' old. Owners are unconditional supporters of the race theory'. The Reimanns tripled their wealth during the war by using slave and forced labour. Albert Reimann headed the company until 1984 and was awarded the highest honours in the Federal Republic of Germany. The **JAP investment holding** owned by the Reimanns currently holds a significant stake in many global brands such as Jacobs Douwe Egberts and Coty Inc., while the family wealth is estimated at 33 billion euro.

JEŚLI KTOŚ NIE CHCE MÓWIĆ O KORZYŚCIACH, JAKIE ODNIOSŁY MILIONY ZWYKŁYCH NIEMCÓW, NIE POWINIEN ZABIERAĆ GŁOSU NA TEMAT NARODOWEGO SOCJALIZMU I HOLOKAUSTU

IF SOMEONE IS UNWILLING TO TALK ABOUT THE BENEFITS THAT HAVE ACCRUED TO MILLIONS OF ORDINARY GERMANS THEY SHOULD NOT SPEAK ABOUT NATIONAL SOCIALISM AND THE HOLOCAUST

PROFESOR GÖTZ ALY

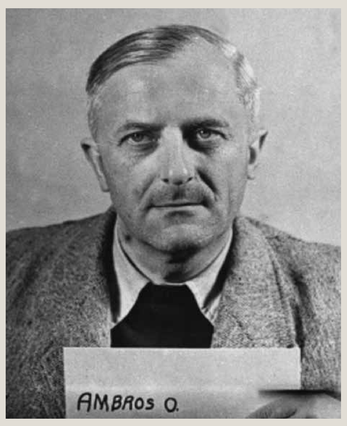

(Alamy/BE&W)

(Getty Images)

Otto Ambros

z IG Farben prowadził badania nad gazami bojowymi, do końca wojny kierował fabryką w Monowicach (Auschwitz III). Do kolegów napisał: „nasza nowa przyjaźń z SS jest bardzo owocna". Skazany w Norymberdze za zbrodnie przeciwko ludzkości, szybko opuścił więzienie i został doradcą kanclerza Konrada Adenauera oraz amerykańskiej firmy Dow Chemicals.

Otto Ambros from IG Farben conducted research on war gases and was in charge of the factory in Monowice (Auschwitz III) till the end of the war. He wrote to his colleagues: 'our new friendship with the SS is very fruitful'. Convicted at Nuremberg for crimes against humanity, he quickly left prison and became an advisor to Chancellor Konrad Adenauer and the American company Dow Chemicals.

Carl Wurster

pracownik IG Farben, który w 1939 r. jako Wehrwirtschaftsführer (lider gospodarki wojennej) przejmował na rzecz syndykatu polskie zakłady chemiczne, od 1952 r. był szefem firmy BASF, potem członkiem zarządu Deutsche Bank.

Carl Wurster, an employee of IG Farben who, as a Wehrwirtschaftsführer (a war economy leader), took over Polish chemical plants on behalf of the syndicate in 1939, had been in charge of BASF since 1952 and was a member of the management board of Deutsche Bank after that.

(Bundesarchiv, CC-BY-SA 3.0)

Wartość przedsiębiorstw należących dziś do

rodziny Quandt

jest szacowana na 6 mld euro (w tym 30 proc. udziałów w BMW). Twórcą potęgi rodziny był Günther Quandt. W III Rzeszy w fabrykach jego firmy AFA w oparach kwasów, w nieustannym kontakcie z ołowiem tysiące robotników przymusowych i więźniów obozów produkowało akumulatory do U-Bootów i baterie do różnego typu broni, w tym pocisków V-1 i rakiet V-2. Quandt miał też udziały w Continentalu. Po wojnie przedsiębiorstwo przejęli synowie Harald (pasierb Goebbelsa) i Herbert. Od 1962 r. AFA funkcjonuje pod nazwą VARTA.

The value of enterprises belonging to **the Quandt family** today is estimated at 6 billion euros (including 30 percent of the shares in BMW). Günther Quandt was the founder of the family's power. In the factories of his AFA company in the Third Reich, thousands of forced labourers and camp inmates, working while enveloped in acidic fumes and in constant contact with lead, produced batteries for U-Boats and batteries for various types of weapons, including V-1 missiles and V-2 rockets. Quandt also had a stake in the Continental . His sons Harald (Goebbels' stepson) and Herbert took over the company after the war. AFA has been operating as VARTA since 1962.

(Jürgen Corleis / Interfoto / Forum)

Rudolf August Oetker

członek SS, dostawca produktów żywnościowych dla Wehrmachtu, wykorzystujący pracę robotników przymusowych, o swojej przeszłości nie chciał rozmawiać nawet z dziećmi. Obraził się na władze miasta Bielefeld, gdy te w 1998 r. usunęły nazwisko Kaselowsky z nazwy tamtejszej galerii sztuki. Prezesem firmy był do 1981 r., funkcję doradcy sprawował do śmierci w 2007 r.

Rudolf August Oetker, a member of the SS, the supplier of food products for the Wehrmacht, who took advantage of the work of forced labourers, did not want to talk about his past even with his children. He took offence at the authorities of Bielefeld when they removed the Kaselowsky surname from the name of the local art gallery in 1998. He was the company's president until 1981 and performed the function of a consultant until his death in 2007.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ

Koncepcja | Concept:
dr Karol Nawrocki

Autor scenariusza i dobór ilustracji | Script and the selection of illustrations:
dr hab. Tomasz Panfil

Współpraca | Cooperation:
Adam Hlebowicz

Koncepcja plastyczna | Visual concept:
Paulina Guła

Recenzenci merytoryczni | Reviewers:
dr Maciej Korkuć, dr Paweł Kosiński, Mateusz Kubicki, dr Adam Pleskaczyński

Recenzent plastyczny | Art reviewer:
Magdalena Śladecka

Koordynator logistyki | Logistics coordinator:
Sergiusz Kazimierczuk

Redakcja językowa | Editing:
dr Ewa Dulna-Rak

Tłumaczenie na język angielski | Translation:
LINGUA LAB